

بررسی مصداقی باقیات الصالحات فرزندآوری در قرآن به لحاظ کیفیت، آثار دنیوی و

اخروی

مرضیه عارف *

چکیده

در آیات قرآن، تشویق فراوانی به ازدواج با هدف تکثیر نسل شده است و در برخی از آیات که برخی از انبیاء و اولیاء الهی درخواست فرزند صالح از خدا داشته اند از فرزند مؤمن و صالح به عنوان باقیات الصالحات نام برده شده است که وجود چنین فرزندی در زندگی دنیوی و اخروی برای والدین پربارکت شمرده شده است و به آثار وجود چنین فرزندی در قرآن اشاره شده است بر این اساس هدف اصلی از نوشتار حاضر بررسی مصداقی باقیات الصالحات فرزندآوری در قرآن به لحاظ کیفیت، آثار دنیوی و اخروی می باشد، روش انجام پژوهش از نوع کیفی است و از جمله مطالعات کتابخانه‌ای به شمار می‌رود، که به صورت توصیفی - تحلیلی به بررسی موضوع پرداخته شده؛ از جمله یافته ها و نتایج این پژوهش می توان به کیفیت باقیات الصالحات بودن فرزندآوری و آثار دنیوی مانند: کسب آرامش، استحکام زندگی خانوادگی و... و برخی از آثار اخروی مانند: طلب مغفرت فرزندان برای والدین و آمرزش گناهان والدین و یا شفاعت کردن والدین و ... اشاره نمود.

واژه های کلیدی:

آثار دنیوی، آثار اخروی، باقیات الصالحات، فرزندآوری، قرآن، مصداق.

* دانش آموخته سطح ۲، حوزه علمیه حضرت زینب (سلام الله علیها)، استان یزد.

مقدمه

فرزندان از ارکان مهم خانواده محسوب می‌شوند و به این دلیل که نیاز طبیعی انسان مبنی بر فرزندخواهی است مسلماً فرزندآوری آثار بی شماری در ابعاد مختلف برای خانواده دارد؛ بر این اساس در آموزه های قرآنی به این نکته اشاره شده که فرزندآوری که مصداق باقیات الصالحات باشد، مایه خوشبختی و عامل نشاط خانواده است. منظور از فرزندآوری یعنی زاد و ولد، موالید و تولیدمثل که این امر در زمره کارهای اساسی آفرینش و تأثیرگذار در زندگی انسان ها محسوب می شود.

منظور از باقیاتِ صالحات، تعبیری قرآنی است که در فرهنگ اسلامی جایگاهی ویژه یافته، و با وجود اینکه تفاسیر مختلفی از آن ارائه شده، در مجموع به معنی هر امر صالحی است که ثواب آن تا ابد باقی می ماند. بر این اساس فرزندان که شکوفه های زندگی و عامل تحکیم خانواده هستند، در آموزه های روایی از سوی معصومین به عنوان باقیاتِ صالحات معرفی شده اند و در قرآن و روایات معصومین (علیهم السلام) آثار بسیاری برای فرزندآوری ذکر شده است که این آثار از جنبه های مختلفی مثل روان شناسی، جامعه شناسی و دینی قابل بررسی هستند؛ اما جنبه مورد نظر در این نوشتار بررسی این آثار از بعد دنیوی و اخروی از دیدگاه آیات قرآن می باشد.

دغدغه و ضرورت بررسی مصداقی باقیات الصالحات فرزندآوری و آثار دنیوی و اخروی آن، این است که با توجه به اینکه برخی جوامع اسلامی امروزه با مسئله کمبود جمعیت رو به رو هستند این نیاز احساس می شود که با ذکر آثار فرزندآوری و افزایش جمعیت برای جوامع مسلمان، جمعیت آنها افزایش یابد از طرفی با توجه به آسیب هایی که از بعد عاطفی و روانی تک فرزندی یا بدون فرزندی برای برخی خانواده ها به وجود آمده نیاز هست که آثار فرزندآوری ذکر شود و البته در این خصوص پرداختن به کیفیت باقیات الصالحات بودن فرزندآوری مهم است. زیرا فرزندان مؤمن و صالح که

مصدق باقیات الصالحات است به عنوان نعمت های الهی نزد والدین هستند، که اگر آنها را درست تربیت کنند و در مسیر صالحی آنها را قرار دهند می توانند از آثار دنیوی و اخروی آنها بهره مند شوند ولی اگر تربیت صحیح نشوند آثار سوء برای والدین در پی دارند. بنابراین ضروری است که در این خصوص پژوهش انجام گیرد تا مردم به این امر بیش از پیش توجه نمایند.

در راستای دستیابی به پیشینه‌ی این تحقیق به سایت های اینترنتی مختلفی از جمله: تبیان، حوزه، منادا، sid و ... مراجعه شد که برخی موارد مشابه عنوان فوق وجود داشت که به جهت رعایت اختصار به ذکر چند نمونه اشاره می شود. (۱) کتاب «مثبت سه» نوشته سید حسین موسوی، (۲) کتاب «فرزندآوری در سبک زندگی اسلامی»، نوشته مسلم شوبکلانی، (۳) مقاله «شرط فرزندآوری و یا عدم آن» نوشته: سید مصطفی محقق؛ (۴) مقاله: «بررسی جامعه شناختی گرایش به فرزندآوری و برخی عوامل مرتبط با آن» نوشته: صمد کلانتری؛ وجه تمایز نوشتار حاضر با این کتاب و پژوهش ها در این است که در این نوشتار به بررسی مصدق باقیات الصالحات فرزندآوری در قرآن به لحاظ کیفیت، آثار دنیوی و اخروی پرداخته می شود در حالی که در سایر پژوهش ها و کتب این امر انجام نگرفته است. اکنون سؤال اصلی پژوهش این است که مصدق باقیات الصالحات فرزندآوری در قرآن به لحاظ کیفیت، آثار دنیوی و اخروی فرزندآوری چه هستند؟ محقق در صدد است که به این مهم پاسخ دهد.

۱. مفهوم شناسی

در این قسمت از نوشتار برخی از واژه های پژوهش از نظر لغوی و اصطلاحی تبیین می شوند.

۱-۱. باقیات الصالحات: عبارت «باقیات الصالحات» در لغت از دو واژه «باقیات» از مصدر «بقاء»^۱ به معنای جاودانه بودن و واژه «صالحات» از مصدر «صلاح» به معنی نیکی، یا ضد تباهی^۲ ترکیب شده

^۱ - ابن فارس، معجم مقاییس اللغة، ج ۳، ص ۳۰۳.

^۲ - ابن منظور، لسان العرب، ج ۱۴، ص ۸۰.

است. در اصلاح باقیات الصالحات یک تعبیر قرآنی است که به معنای جاودانه بودن پاداش کارهای نیک انسان است.^۱

در معنای قرآنی باقیات الصالحات مفسران عموماً وجه تسمیه آن را جاودانه ماندن پاداش اعمال صالح برای جهان آخرت می‌دانند.^۲ بر این اساس از دیدگاه برخی مفسرین قرآنی باقیات صالحات به معنی هر عمل و سخن یا کرداری است که انسان را به معرفت، محبت و اطاعت پروردگار باقی و فناپذیر وا می‌دارد.^۳

۱-۲. آثار: کلمه «آثار»، جمع واژه «اثر» است و به معنای نشانه، أثر بقیة الشیء، و الجمع آثار (باقی‌مانده شئی گفته‌شده است).^۴ به‌طور کلی «اثر» در اصطلاح عبارت است: از علامت و نشانه‌ای که از چیزی یا از کسی باقی ماند؛ خواه بنائی باشد یا دینی یا بدعتی یا جای پای و یا غیر از این‌ها.^۵

۱-۳. فرزندآوری: در لغت به معنای زاد و ولد است؛ در لغت ولد یعنی «فرزند»^۶ و در لغت فارسی معنای ولد «زاد» نیز هست؛^۷ لذا در عرف عام، کلمه «زاد و ولد» مرادفی برای فرزندآوری به کار می‌رود. البته ولد در لغت به معنی ذریه و نسل و پشت نیز آمده است که همه این لغات به یک معنا می‌باشند در اصل کلمه «ولد» نظریه‌های متفاوتی وجود دارد ولی در اصل به معنای فرزند است بچه

^۱ - راغب اصفهانی، مفردات الفاظ قرآن، ص ۱۳۹.

^۲ - طوسی، التبیان فی تفسیر القرآن، ج ۷، ص ۵۲؛ قرطبی، تفسیر قرطبی، ج ۱۰، ص ۲۶۹.

^۳ - فخر رازی، تفسیر کبیر، ج ۲۱، ص ۱۳۱.

^۴ - ابن‌منظور، لسان العرب، ج ۴، ص ۶.

^۵ - قرشی، قاموس قرآن، ج ۱، ص ۲.

^۶ - قریب، تبیین اللغات التبیان الایات یا فرهنگ لغات قرآن، ج ۱، واژه ولد.

^۷ - انوری، فرهنگ بزرگ سخن، ج هفتم، ص ۷۵۱۹.

برای مذکر و مؤنث و مثنی و جمع یکسان است.^۱ در اصطلاح عرب، ولد به معنای هر حیوانی است که بر اثر وضع حمل پدید آمده باشد، خواه از ذکور باشد یا از اناث.^۲

در اصطلاح فرزندآوری، به تولد نوزادی گفته می شود که از نسل شخصی به طور مستقیم به وجود آمده باشند؛ خواه بی واسطه و خواه با واسطه. طبق این معنا، نبیره و نواده های شخص هر اندازه که پایین رود، در زمره اولاد و فرزندان او به حساب می آیند.^۳

۱-۴. قرآن: در لغت مصدر است؛ به معنی «قرائت کردن» و «خواندن» است^۴ و مسلمانان معمولاً به آن با عناوینی مانند «قرآن کریم» و «قرآن مجید» اشاره می کنند.^۵ قرآن به ۳۰ جزء تقسیم شده و ۱۱۴ سوره دارد همچنین به معنای جمع کردن نیز آمده است.^۶

قرآن در اصطلاح: برای قرآن، تعریف های زیادی ارائه شده که هر کدام از این تعریف ها، ویژگی خاص خودش را دارد؛ از جمله: «قرآن عبارت است از کلام الهی که خداوند آن را به تدریج بر حضرت محمد(صلی الله علیه وآله) - خاتم پیامبران - به زبان عربی و لهجه ی قریش، نازل کرده است... آیه ای از آن، قرآن گفته می شود، حتی بخشی از یک آیه نیز قرآن است.»^۷

۲. کیفیت باقیات الصالحات بودن فرزندآوری

در دنیای امروز مسئله فرزندآوری و اهتمام به نسل یکی از مهم ترین زوایای زندگی بشر بوده است و از همین رو خداوند میل و حب به فرزند را در ذات انسان نهادینه کرده است دین اسلام در قالب آیات

^۱ - خلیل جرس، فرهنگ لاروس، ج ۱، ص ۲۲۰۱.

^۲ - جبران، فرهنگ الفبایی للرائد(عربی به فارسی) جلد اول، ص ۹۴۱.

^۳ - طاهری، حقوق مدنی (طاهری)، جلد ۲، ص ۳۰۱

^۴ - ابن منظور، لسان العرب، ج ۱، ص ۲۲.

^۵ - راغب اصفهانی، مفردات القرآن، ماده قراء

^۶ - طبرسی، مجمع البیان، ذیل آیه ۱۷ سوره ی قیامت.

^۷ - عسگری، القرآن الکریم و روایات المدرستین، ج ۱، ص ۲۶۱.

در حدیثی رسول گرامی اسلام (صلی الله علیه و آله) می فرمایند: «مِنْ سَعَادَةِ الْمَرْءِ الْخُلَاطَاءُ الصَّالِحُونَ وَالْوَلَدُ الْبَارُّ»^۱؛ از سعادت انسان این است که بچه نیکو داشته باشد». بر اساس این حدیث می توان

ثمرات و برکات فرزند صالح و نیک را درک کرد.

۵-۳. طلب استغفار و آموزش برای والدین

در برخی از آیات قرآن به این نکته اشاره شده است که فرزند نشانه سعادت انسان و هدیه ای گرانبها از سوی خداوند یکتا است که می تواند هم در زمان زنده بودن آن ها و هم بعد از مرگ والدین برای آنها طلب آمرزش و مغفرت کند ؛ در برخی تفاسیر آمده است که دعای حضرت ابراهیم (علیه السلام) شبیه به آخرین دعایی است که قرآن از حضرت نوح (علیه السلام) نقل نموده^۲ که گفته است: «رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِمَنْ دَخَلَ بَيْتِي مُؤْمِنًا وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ»^۳؛ پروردگارا مرا و والدین مرا و هر که با ایمان به خانه من در آید و همه مؤمنین و مؤمنات را بیامرز».

امام صادق (علیه السلام) می فرماید: «مِيرَاثُ اللَّهِ مِنْ عَبْدِهِ الْمُؤْمِنِ الْوَلَدُ الصَّالِحُ يَسْتَغْفِرُ لَهُ»^۴؛ ارث

خداوند به بنده مؤمن اش، فرزند صالحی است که برای وی استغفار کند» بنابراین روایت ارثی که خدا به انسان مؤمن می دهد بچه خوب است. بچه خوب ارث خداست. همان طور که پدر برای بچه اش ارث می گذارد و مادر برای دخترش، خدا می گوید: من برای شما ارث گذاشته ام و ارث خدا اولاد صالح است.

^۱ - مجلسی، بحار الأنوار، ج ۱۰۰، ص ۸۶

^۲ - طباطبائی، همان کتاب، ج ۱۲، ص ۱۱۴.

^۳ - نوح: ۲۸.

^۴ - صدوق، من لا يحضره الفقيه، ج ۳، ص ۴۸۱

حضرت ابراهیم برای عمومی خود آزر که او راماند پدر خود می‌دانست^۱ در حق او دعا کرد: «وَ اغْفِرْ لِأَبِي إِنَّهُ كَانَ مِنَ الضَّالِّينَ»^۲؛ و از پدرم به لطف خود درگذر و هدایت فرما که وی سخت از گمراهان است» در منابع اسلامی، از فرزند به عنوان وسیله آمرزش پدر و مادر یاد شده است. پیامبر گرامی اسلام (صلی الله علیه و آله) فرمودند: «إِذَا حَمَلَتِ الْمَرْأَةُ كَانَتْ بِمَنْزِلَةِ الصَّائِمِ الْقَائِمِ الْمُجَاهِدِ بِنَفْسِهِ وَمَالِهِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَإِذَا وَضَعَتْ كَانَ لَهَا مِنَ الْأَجْرِ مَا لَا يَدْرِي أَحَدٌ مَا هُوَ؟ لِعِظَمِهِ فَإِذَا أَرْضَعَتْ كَانَ لَهَا بِكُلِّ مَصَّةٍ كَعَدْلٍ عَتَقٍ مُّحَرَّرٍ مِنْ وَلَدِ إِسْمَاعِيلَ، فَإِذَا فَرَعَتْ مِنْ رَضَاعِهِ ضَرْبَ مَلَكٍ كَرِيمٍ عَلَى جَنْبِهَا وَقَالَ: اسْتَأْنَفِي الْعَمَلَ؛ فَقَدْ غُفِرَ لَكَ»^۳؛ زن باردار مانند روزه دار شب بیدار و سربازی است که جان و مال را در راه پیشرفت اسلام نثار کند. چون کودک متولد شود، چندان اجر به مادر دهند که جز خدا کسی نداند و چون به او شیر دهد، برای هر مکیدن، ثواب آزاد کردن بنده ای از نسل اسماعیل دارد و چون دوران شیرخوارگی کودک پایان یابد، فرشته ای بزرگوار دست به پهلوی مادر زند و گوید: عملت را از سر بگیر که تمام گناهان تو آمرزیده شد». و حضرت امیرالمؤمنین امام علی (علیه السلام) نیز در این خصوص درباره بیماری فرزند می‌فرماید: «إِنَّهُ كَفَّارَةٌ لِّوَالِدَيْهِ»؛ بیماری فرزند، کفاره گناهان پدر و مادرش است».

^۱ - طباطبایی، المیزان فی تفسیر القرآن ، ج ۱۲، ص ۱۱۵.

^۲ - شعراء : ۸۶.

^۳ - حرعاملی ، وسائل الشیعة، ج ۲۱، ص ۴۵۱، ح ۲۷۵۵۷.

^۴ - حرعاملی ، وسائل الشیعة ، ص ۳۵۷، ح ۲۷۲۹۱.

نتیجه گیری

منظور از باقیاتِ صالحات، تعبیری قرآنی است که در فرهنگ اسلامی جایگاهی ویژه یافته، و با وجود اینکه تفاسیر مختلفی از آن ارائه شده، در مجموع به معنی هر امر صالحی است که ثواب آن تا ابد باقی می ماند. فرزندان مؤمن و صالح که مصداق باقیات الصالحات است به عنوان نعمت های الهی نزد والدین هستند، که اگر آنها را درست تربیت کنند و در مسیر صالحی آنها را قرار دهند می توانند از آثار دنیوی و اخروی آنها بهره مند شوند ولی اگر تربیت صحیح نشوند آثار سوء برای والدین در پی دارند. بنابراین ضروری است که در این خصوص پژوهش انجام گیرد تا مردم به این امر بیش از پیش توجه نمایند. بر اساس آیه ۴۶ سوره کهف می توان گفت که مصداق باقیات الصالحات بودن فرزندان در قرآن در مسیر الهی قرار دادن آنان است یعنی اینکه فرزند از تربیت الهی و دینی برخوردار شود و شخص مؤمن و صالح باشد که هم در این دنیا و هم در جهان آخرت مایه خیر و برکت برای والدین باشد.

آثار فرزندآوری در زندگی دنیوی عبارتند از : ۱. کسب مقام پدری و مادری ۲. افزایش شادی ، محبت و تداوم زندگی زوجین ۳. کسب سلامت جسمی، روحی و روانی ۴. ازدیاد نیروی انسانی و تقویت اقتدار ملی

آثار فرزندآوری در بعد زندگی اخروی عبارتند از : ۱. شفاعت والدین در آخرت ۲. کسب برکات و درجات معنوی برای زوجین ۳. طلب استغفار و آمرزش برای والدین .

فهرست منابع و مآخذ

* قرآن مجید ، ترجمه ناصر مکارم شیرازی .

۱. ابن فارس ، محمد بن ذکریا ، معجم مقاییس اللغة ، بیروت : دارالاحیاء التراث العربیه ، ۱۴۰۷.
۲. ابن منظور ، محمد بن مکرم ، لسان العرب ، بیروت : دارالاحیاء التراث العربیه ، ۱۴۱۴ هـ.ق.
۳. انوری، حسن، فرهنگ بزرگ سخن، جلد هفتم، تهران : انمشتارات سخن ، چاپ اول، ۱۳۸۱.
۴. ایگنیاس، لپ، روان شناسی عشق ورزیدن، ترجمه کاظم سامی و محمود ریاضی، تهران، ۱۳۸۹.
۵. بیانات مقام معظم رهبری در تاریخ ۱۳۹۲/۸/۸.
۶. پاینده ، قاسم ، نهج الفصاحه ، قم: دارالعلم ، بی تا
۷. جبران ، مسعود، فرهنگ الفبایی للرائد(عربی به فارسی) جلد اول، ترجمه: رضا انزایی نژاد، بی تا.
۸. جمعی از نویسندگان ، دانش خانواده و جمعیت، تهران ، ۱۴۰۰ .
۹. حرعاملی ، محمد بن حسن ، وسائل الشیعه، بیروت : نشر دارالعلم ، ۱۴۰۷.
۱۰. خلیل جرس ، فرهنگ لاروس، ترجمه : سید حمید طبیبیان ، چاپ ۱۸ تهران : نشر امیرکبیر ، ۱۳۸۷.
۱۱. راغب اصفهانی، محمد بن حسین ، مفردات راغب، قم : نشر هاجر ، ۱۳۸۵.
۱۲. ساروخانی ، باقر ، طلاق؛ پژوهشی در شناخت واقعیت و عوامل آن، تهران : دانشگاه تهران ، ۱۳۷۷.
۱۳. صدوق ، محمد بن علی ، من لا یحضره الفقیه، قم : دارالکتب العلمیه ، ۱۴۱۳ ق
۱۴. طارمی، حسن، مقاله الباقيات الصالحات، نشریه تحقیقات اسلامی دانشنامه جهان اسلام، تهران : نشر مرجع ، بیتا.
۱۵. طاهری، حبیب الله، حقوق مدنی (طاهری)، جلد ۲، قم: انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۱۸ هـ.ق.

۱۶. طباطبایی، سید محمد حسین، تفسیر المیزان، تهران: انتشارات اسلامی، مترجم: محمدباقر موسوی گرمارودی، ۱۳۷۷ هـ.ش.
۱۷. طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان، قم: کتب اسلامی، ۱۳۸۴ هـ.ش.
۱۸. طوسی، محمد بن حسن، التبیان فی تفسیر القرآن، تحقیق: احمد قیصر عاملی، بیروت: دارالاحیاء التراث العربیه، چاپ اول، بی تا
۱۹. عسگری، مرتضی، القرآن الکریم و روایات المدرستین، قم: دارالکتب الاسلامیه، بی تا.
۲۰. فخر رازی، محمد بن عمر، تفسیر کبیر (مفاتیح الغیب)، بیروت: دارالاحیاء التراث العربیه، ۱۴۱۴.
۲۱. قرشی، سید علی اکبر، قاموس قرآن، تهران: نشر اسلام، ۱۳۷۷.
۲۲. قرطبی، محمد، تفسیر قرطبی، بیروت: دارالعلم، ۱۴۰۸.
۲۳. قریب، محمد، تبیین اللغات التبیان الایات یا فرهنگ لغات قرآن، ج ۱، چاپ اول، تهران: انتشارات بنیاد، ۱۳۶۶.
۲۴. کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، بیروت: دارالمعرفه، ۱۴۰۸.
۲۵. مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، بیروت: دارالاحیاء التراث العربیه، ۱۴۰۹.
۲۶. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تهران: انتشارات دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۶.
۲۷. ملکوتی نیا، علی، مقاله آسیب های اخلاقی کاهش جمعیت فرزندان، مبلغان، شماره ۱۸۱.
۲۸. موسوی، سید حسین، مثبت ۳، تهران: نشر جامعه ایمانی مشعر، ۱۳۹۸.
۲۹. نوری، میرزا حسین، مستدرک الوسائل، قم: نشر ادب حوزه، ۱۳۸۰.
۳۰. نسفی، عبدالله بن احمد، تفسیری نسفی (مدارک التنزیل)، تهران: دارالکتب الاسلامیه، بیتا.